

Metodický list

Sociální antropologie

Tento metodický vypracovala bc. Tereza Dubenská.

Úvod do sociální antropologie

Sociální neboli kulturní antropologie (název kulturní se používá především v americkém kontextu, ale označuje takřka to samé) je sociálně-vědní disciplína, která se zabývá takovými tématy jako je kultura, umění, příbuzenství, náboženství a magie, jazyk, tradice, historie či sociální organizace společností. Sociální antropologie se zaměřuje především na to, jak lidé žijí, jak se vztahují k realitě, jak se přizpůsobují prostředí, ve kterém žijí,

a především jak lidé svým kulturám a okolí rozumějí. Nezajímá ji tedy jen pohled nás, Evropanů, ale také lidí žijících v jiných zemích a kulturách. Toho využívá i při vysvětlení současných témat, jevů a fenoménů, jakou jsou medicína, technologie, sport, migrace či ekonomie.

Antropologie jako vědní disciplína dostává jasné obrysy v polovině 19. století. První škola se nazývala **evolucionistická**, a to z toho důvodu, že se autoři nechali inspirovat teorií evoluce Charlese Darwina a aplikovali ji na vývoj společnosti – tvrdili, že každá se vyvíjí od primitivní pro moderní, tudíž že i naše společnost prošla stejnými stádii jako například země v Africe, které jsou jenom časově zaostalejší. Říkalo se, že by se Evropa měla snažit ostatní země „dotáhnout“ na svůj stupeň vývoje, tedy do moderní společnosti. Ne náhodou se tak sociální antropologii v začátcích říkalo **služka kolonialismu**, jelikož antropologové „vědeckým“ způsobem dokazovali, že je třeba ostatní státy kolonizovat.

Postupně se začalo přicházet na to, že je možná trochu nekorektní říkat „my jsme lepší, civilizovaní, vy zaostali“. Antropologové začali opravdu jezdit do kultur a kmenů, zkoumali africké kmeny, kultury asijské, Indiány či například Inuity. Začali nás učit **kulturnímu relativismu**, tedy přesvědčení, že ačkoli jsme všichni jiní, nemůžeme srovnávat to, která společnost je lepší. Začali také klást důraz na to, jak lidé rozumí své vlastní kultuře. To vše platí i v současné sociální antropologii.

Začali se také přít (a tento spor je také dodnes otevřený), kdo nebo co nás dělá takovými, jací jsme. Lidé totiž věřili, že hlavním faktorem je naše biologie – tedy naše geny. Věřilo se (a někteří lidé toto prosazují dodnes), že existuje gen zločinnosti, gen homosexuality nebo gen inteligence. To se ale

antropologům moc nelíbilo, a tak se spíše přikláněli ke **kulturnímu determinismu**, tedy k přesvědčení, že člověk je formován až podle toho, do jaké kultury se narodí. Jednoduše řečeno – kdybyste se vy nenarodili v Čechách, ale například v Japonsku, byl by z vás zřejmě jiný člověk, ačkoli geny byste měli pořád stejné.

Většina těchto pouček platí dodnes, ačkoli musíme říct, že se antropologie neustále mění. Například dnes se rozměňují rozdíly mezi beletrií a odbornou literaturou, a proto si můžete přečíst román a zároveň se něco naučit. Rozdílem je také to, že zatímco dříve bylo sociologie o *naší vlastní kultuře* a antropologie o *kulturách jiných*, dnes se tento rozdíl stírá, a tak se tyto disciplíny často překrývají.

Zajímavostí je i to, že v sociální antropologii pracuje největší procento žen zastoupených ve vědě.

1. Praktické cvičení

Intelligence a její měření

Cíl:

- Naučit studenty kriticky myslet – tedy naučit je, že všechno, co vidí na internetu, nemusí být pravdivé
- Aplikovat to, co se naučili na konkrétní příklad z každodenního života
- Ukázat, že sociální antropologie se nezabývá jenom tím, co se děje kdesi v buši v Africe nebo v kmeni deštného pralesa, ale i v našem životě
- Ukázat, že teorie není něco, co existuje v knihách, ale v našich životech
- Naučit se umět na daný problém dívat jinýma očima
- Aktivita je koncipovaná tak, aby hrubě kopírovala vývoj disciplíny (tedy od přesvědčení, že je západní společnost jednoduše lepší, po poznání, že srovnání společností podle západních měřítek nemusí být objektivní)

2. Úvod do tématu v příkladu

My se dnes vydáme na antropologickou výpravu do tajů intelligence a jejího měření.

Některé kultury jsou považovány za inteligentnější, jiné za hloupější. To se snažili dokázat vědecké hlavy snad po celé dějiny. Tyto pokusy byly ale ve většině případů spojeny s **rasovými předsudky**. Mnozí se totiž snažili dokázat, že černoši jsou nižší rasou. Nastupuje to, což někteří nazývají

vědecký rasismus. Zřejmě nepoužívanější vědeckou naukou té doby byla **kraniologie**, neboli nauka o měření lebky a jejího obsahu, která dokazovala, že *bílá rasa je nejinteligentnější*, jelikož mozky bělochů jsou v průměru větší a těžší. Tyto pokusy byly často zaměřovány proti ženám, které mají v průměru mozek opravdu menší. Ne náhodou tak v 19. století přirovnával Gustav Le Bon, zakladatel sociální psychologie, inteligentní ženu k něčemu tak výjimečnému, jako je narození dvouhlavé gorily.

Dnes již víme, že na velikosti mozku nezáleží, a ze svého okolí známe množství inteligentních žen, které nejsou dvouhlavé gorily. Přesto ale snaha o dokázání, že některé společnosti jsou inteligentnější, neutuchá.

Nastává tak doba **testů intelligence**. Existuje nepřeborné množství testů IQ, které buď měří různé intelligence (jako je analytická, sociální, paměť atd.) nebo měří takzvanou inteligenci g (z anglického *general intelligence*) – tedy obecnou inteligenci, která je zastoupena ve všech ostatních inteligencích. Jednoduše řečeno říká, že pokud si vedete dobře v jednom druhu testu, budete si vést dobře i v jiném druhu testu.

Někteří sociální vědci ale tvrdí: „čím byla pro 19. století kraniometrie, tím se pro 20. století staly testy intelligence.“ [Gould 1998: 51] Proč? Na to se podíváme v následujících aktivitách.

3. Aktivity

Aktivita A

Stručný popis aktivity:

První aktivita by neměla zabrat moc času (1-2 minuty). Slouží jako stručné uvedení do tématu.

Před studenty je přeložena mapa (ať v elektronické nebo vytištěné formě, důležité je, aby byla v každém případě barevná) s odhadovaným průměrem národního IQ, přičemž některý ze studentů dostane za úkol mapu popsat. Mapa se zadáním se nachází v **příloze 1**. Stačí, pokud některý ze studentů popíše, že se jedná o srovnání inteligenčního kvocientu mezi jednotlivými zeměmi, přičemž státy s nejvyšším průměrným IQ jsou státy Evropy, severní a východní Asie a Severní Ameriky, s nejnižším státy Afriky, blízkého východu a jižní Ameriky.

Pokud některý student vyjádří obavu, že na mapě něco nesedí, zaslouží si pochvalu – to totiž bude předvedeno a vysvětleno v následujících aktivitách. Zároveň aktivita učí, jak číst z map se škálami.

Aktivita B

Stručný popis aktivity

Poté se studenti rozdělí na 2-6 skupin, podle počtu student, skupina by měla obsahovat 6-8 studentů. Jedné polovině (tedy 1-3 skupinám) se předloží vytištěná **příloha 2**, druhé polovině (tedy 1-3 skupinám) vytištěná **příloha 3**. Stačí jedno zadání do skupiny. Vypracování by mělo trvat přibližně 5-10 minut.

Studenti se v obou aktivitách učí různé věci. **Příloha 2** učí, že měření IQ není tak objektivní, jak by se mohlo zdát. Vesnice zřejmě nedosáhne dobrých výsledků, protože narazí na různé překážky – jmenovitě to, že jako negramotní zřejmě nebudou umět zadání přečíst. Také to, že ačkoli západní lidé jsou zvyklí na vizuální prezentaci (jelikož koukáme na televize a do počítače a čteme), nezápadní lidé mohou být spíš zvyklí na verbální prezentaci (jelikož znalosti si předávají většinou ústně). Narazit také mohou na problém geometrie – zatímco západní lidé jsou zvyklí na čtverce, obdélníky, hrany, které se nachází v jejich každodenním prostředí, nezápadní je tolik neznají a může se to tak stát další věcí, která je může překvapit. To vše ale nemusí vypovídat o jejich inteligenci.

Příloha 3, tedy aktivita druhé poloviny třídy podobě učí, že měření IQ nemusí být objektivní. Každá kultura (či dokonce různí lidé) totiž považuje za inteligenci něco jiného. Každý máme jiné znalosti, známe jiné dovednosti. Proto nemůže být žádný test kulturně neutrální. Také většina testů předpokládá to, že obrazně řečeno „stojíme na severní polokouli“, tedy že lidé jiných kultur mají stejné znalosti či myšlenkové pochody. Pokud se například zeptám na opak *černé*, automaticky nás napadne *bílá*. To ale nemusí platit ve všech kulturách. Někteří mohou říct *šedá*, protože jinak kategorizují věci kolem sebe.

Aktivita C

Aktivita by měla zabrat přibližně 5 minut. Studenti se znovu podívají na původní obrázek **z aktivity A** (nachází se také v **příloze 4**) a zkusí kriticky zhodnotit jeho objektivitu s tím, co se naučili při předchozí aktivitě. Bylo by dobré, aby bez dalších otázek dokázali mluvit o tom, co se naučili. Pokud ne, můžete je povzbudit následujícími otázkami:

- 1) *Je tato mapa podle vás objektivní/pravdivá? Proč ano? Proč ne?*

(cílem aktivit bylo dovést studenty k tomu, že objektivní/pravdivá být nemusí, protože je tvořena lidmi západními)

2) *Považují za inteligenci všichni to samé?*

(nepovažují. Rozdíly se mohou měnit nejenom mezi kulturami, ale i mezi lidmi)

3) *Mají všichni stejné podmínky při skládání IQ testů?*
(nemají)

4) *Můžeme říct, že je jedna kultura chytřejší než druhá?* (důležitá otázka spojená s **kulturním relativismem**, tedy předpokladem, že jedna kultura by se neměla vyvyšovat nad jinou, někteří mohou zmínit, že tyto testy jsou ukázkou **novodobého rasismu**, který je o to horší, že není přiznaný a schovává se za vědeckou „objektivitu“)

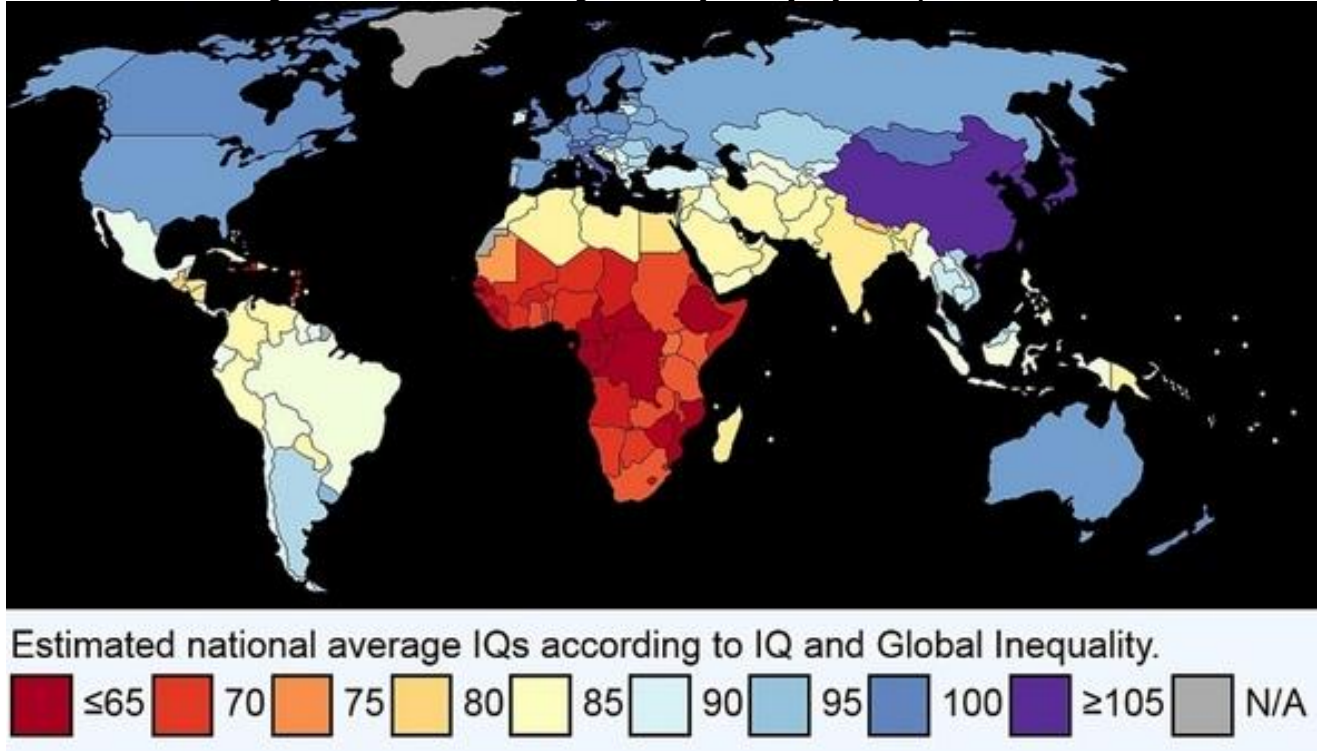
5) *Znamenají čísla ve vědě objektivní veličinu?* (to je otázka těžká, může být pouze doplňková, jelikož k ní předchází aktivity explicitně nevedly. Odpovědí je, že vždy to tak být nemusí. Stejně tak statistika nemusí vypovídat o objektivní skutečnosti. Zjednodušeně řečeno je zde ten problém, že je porovnávána „normální“ hodnota s hodnotami jinými. Jak jsme se ale naučili, kde je ona „normální“ hodnota? Navíc inteligence obsahuje množství kognitivních procesů, které nejdou jednoduše „scvrknout“ do jednoho čísla)

Poznámka: možná schválně bych je nenechala mluvit o předchozích aktivitách-tedy aby převyprávěli ostatním, kteří dělali jiné zadání, co měli za úkol a to ze dvou důvodů: jednak se to zřejmě nevejde do časového rozvrhu a za druhé si myslím, že by to mohlo vést k určité katarzi po hodině, protože předpokládám, že budou aspoň trochu zvědaví, co měli jiné skupiny, a možná se tak o tom pobaví i mimo hodinu. Ale možná taky ne. Důležité tedy je, aby **aktivitu B** dokázali rovnou vztáhnout k zadané mapě. Jednoduše řečeno tady mohou odpovědět na otázky, které jsou položené v **aktivitách B**, ale s tím, že se přitom již (snad) jiným pohledem budou koukat na původní mapu.

4. Přílohy

Příloha 1: Mapa s průměry národního IQ

Zadání: Podívejte se na následující mapu a popište, co na ní vidíte.

Zdroj: <https://iq-research.org/en/page/average-iq-by-country/dk-denmark>

Překlad textu: Odhadovaný průměr národního IQ podle knihy IQ a globální nerovnost

Příloha 2: V kmeni v Africe

Zadání: Přečtěte si text a zamyslete se nad následujícími otázkami.

Představte si, že žijete v kmeni v Libérii v Africe, který žije úplně jiným způsobem života, než na jaký jste zvyklí. Nikdy jste nechodili do školy, ale odmlala jste se starali o své mladší sourozence nebo pomáhali rodičům na poli.

Nemáte ani televizi, ani počítač. Celý den tedy trávíte ve vesnici obklopené lesy, bažinami, řekami, kopci i údolími. Večer se pak sejdete s rodinou v domě z hlíny, kde na zemi povečeří.

Zničeho nic se ve vaší vesnici objeví cizí muž. Je bílý, jinak oblečený, zřejmě Evropan a vaším jazykem vám oznámí, že máte složit

IQ testy pro srovnání národního IQ s jinými státy.

Zdroj: <http://www.alamy.com/stock-photo/kpelle.html>

Jedno dopoledne svolá všechny členy vesnice, položí před ně arch s natištěnými otázkami testujícími analytické myšlení (což je to, co většina testů testuje), dá vám do ruky tužku a vy usednete nad zadaným testem...

Otázky:

- 1) Doplňte příběh vlastními slovy. Zamyslete se především nad tím, jakých výsledků vaše vesnice dosáhne.
- 2) Půjde testování bez problému? S jakými překážkami byste se mohli potýkat?

Příloha 3: Astronomie není pro každého

Zadání 2: Složte společně následující test, poté si přečtete přiložený text a zamyslete se nad následujícími otázkami

Test

1) V centru naší Galaxie se pravděpodobně nachází velký objekt s obrovskou hmotností. Takový objekt nazýváme: a) Pulsarb) Sluncec) Černá díra 2) Které z uvedených souhvězdí zabírá na obloze největší plochu? a) Levb) Hydrac) Velká medvědice	3) Jak nazýváme místo na obloze, které máme přímo nad hlavou? a) meridiánb) zenitc) horizont 4) Když se Slunce pohybuje ve dne po obloze, jeho dráha má tvar oblouku. Nad kterou světovou stranou je v maximální výšce? a) severb) východc) jih

Odpovědi najdete na druhé straně. Odpověděli jste na všechno správně?

Text

V devadesátých letech odjel antropolog Thomas Gladwin studovat kmen Puluwat obývající Karolíny v Jižním Pacifiku. Zjistil, že členové kmene vynikají ve zkoumání počasí, oceánu a pohybu hvězd. Mají také bravurní mentální znalost map ostrovů. Znalost astronomie je pro ně klíčovou dovedností.

A pokud některý člen společnosti (vlastní či jiný) tyto dovednosti nezvládá, je považován za hloupého. V klasických testech měření inteligence, jaké známe, by si ale podle autora vedli podprůměrně. Ale možná, že ve výše zmíněném testu by uspěli na jedničku.

Otázky

- 1) Pokud jste v testu odpověděli správně na všechny otázky, gratuluju. Pokud ne...?

- 2) Považují všichni lidé na světě za inteligenci to samé? Co vy osobně považujete za chytrost?

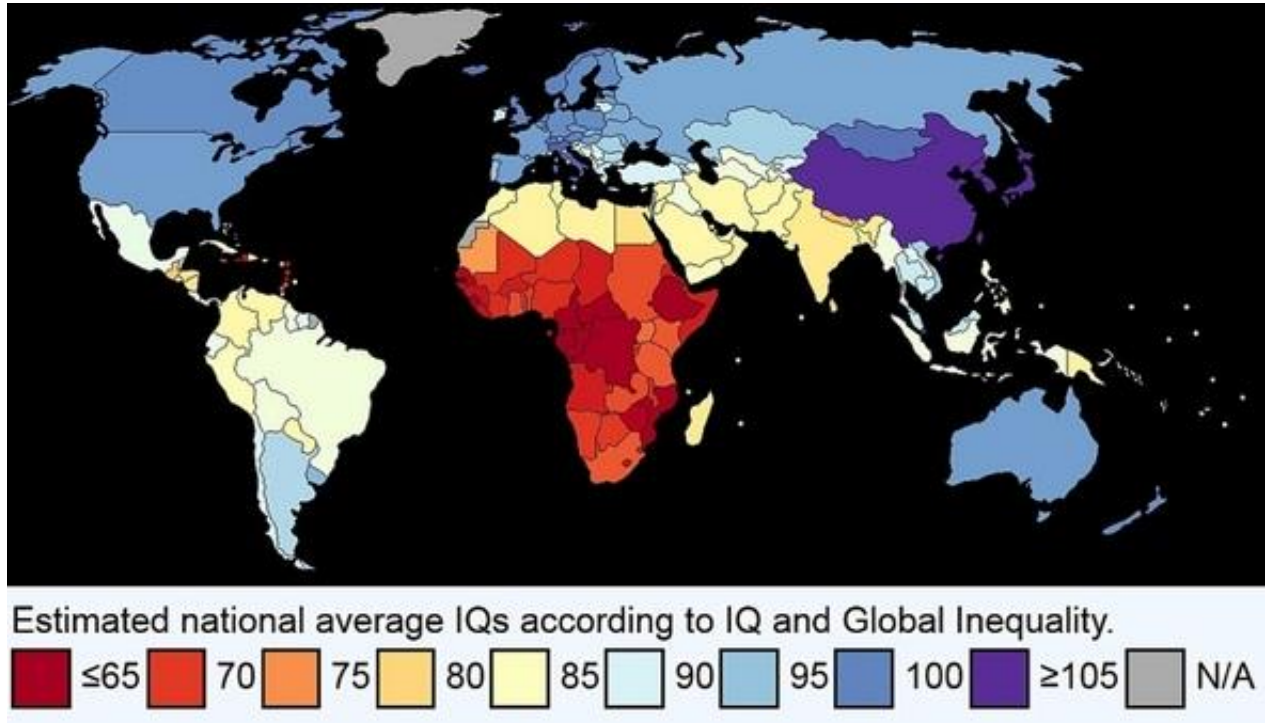
3) Co by mohlo znamenat, že většina IQ testů předpokládá, že „všichni lidé stojí na severní polokouli“?

Správné odpovědi:

1c), 2b), 3b), 4 – tato otázka nemá jednu odpověď. Na severní polokouli je to ve většině případů c) jih; na jižní a) sever

Příloha 3: Mapa v novém světle

Zadání: Podívejte se na otázek, který jsme viděli na začátku. Co si o něm myslíte teď?

Zdroj: <https://iq-research.org/en/page/average-iq-by-country/dk-denmark>

Závěr:

Jistě tím ale nechceme říct, že všechny IQ testy jsou k ničemu a že by se měly zahodit. Ale je důležité si uvědomit, že testy inteligence měří jen typ inteligence, tak jak ji popisují lidé ze západních společností. Inteligence tedy nemusí být ve všech kulturách stejná, nemluvě o tom, že při skládání testu nemají všichni stejné podmínky. Nesprávný je také předpoklad, že máme všichni stejnou sadu znalostí, dovedností a myšlenkových pochodů.

A proto možná, až se vám někdo bude chlubit, jak vysoké má IQ, tak mu pogratulujete, a pak mu můžete dokázat svoji vzdělanost tím, že mu sdělíte, co jste se dnes díky sociální antropologii naučili. Stejně tak se odteď naučíte dívat kriticky na informace, které jsou vám předkládány na internetu.

Použitá literatura:

Astronomický test pro 2. stupeň ZŠ: všeobecný přehled vyvinutý Astronomickým ústavem AV ČR. Dostupné z: <http://www.asu.cas.cz/cz/deti-a-mladez/test-znalosti/test-zs2-vseobecny>

GLADWIN, T. (1970) *East is a big bird*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

GOULD, Stephen Jay. (1998) *Jak neměřit člověka: pravda a předsudky v dějinách hodnocení lidské inteligence*. Praha: Lidové noviny

LE BON, Gustave. (1879/2016) *Psychologie davu*. Vydání čtvrté, v Portále první, revidované. Praha: Portál

SOUKUP, V. (2004) *Dějiny antropologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum

Doporučená literatura (doporučila bych seznam doporučené literatury vytisknout a dát každému studentovi)

BARLEY, Nigel. (2010) *Antropologie se nepočítá mezi nebezpečné sporty*. Tichá Byzanc (Čtivý a vtipný cestopis, který ukazuje, jak může být studium antropologie dobrodružné)

ELIADE, Mircea. (1993) *Mýtus o věčném návratu*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku. (V této knize se dozvíte, jaký je rozdíl mezi vnímáním času a smyslu lidského života mezi kulturami)

GOULD, Stephen Jay. (1998) *Jak neměřit člověka: pravda a předsudky v dějinách hodnocení lidské inteligence*. Praha: Lidové noviny (Chcete se dozvědět víc o měření lidské inteligence a o inteligenci? Chcete také vědět, co za co by vás dříve považovali, jestliže máte tetování? Víte, co se říkalo o ženách, které mají chápavé palce u nohou? Ne? Tak to si přečtěte tuto knihu a vše se dozvíte.)

MURPHY, R. F. (2006) *Úvod do sociální a kulturní antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství (Přehled všeho důležitého, co musíte jako antropologové znát)

HALÁSZOVÁ, Věra. (2006) *Devět bran k tajemství hory Kóra: interpretace japonských náboženství* Praha : Academia (Znali jste například mýtus o jedné Japonce, která usekl ruku vodníkovi, který jí ze záchodu šahal na zadek? A protože vodník si pak uťatou, scvrklou ruku přiložil k tělu a ona okamžitě přirostla, naučili se lidé od vodníků taje lékařství? Že ne a že se chcete více dozvědět o japonských mýtech, náboženstvích, rituálech, japonských vodnicích a o Japoncích jako takových? Pak si přečtěte tuto knihu.)

SAID, E. W. (2008) *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka (Jaký je rozdíl mezi Orientem a Západem? Jsou hranice, které se nám zdají být přirozené, opravdu takové?)

S KUCHARĚM KOLEM SVĚTA. Česká televize. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10464003092-s-kucharem-kolem-sveta/> (Není to sice klasická antropologická studie, ale přesto se naučíte něco o nových kulturách a zároveň zaplníte prázdné stránky svých knížek na recepty)

SOUKUP, V. (2004) *Dějiny antropologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum (Ještě více informací o vývoji této úžasné disciplíny)

SOUSTELLE, Jacques. (2000) *Čtvero sluncí: mexické vzpomínky a úvahy jednoho etnologa*. Praha: Argo (Kniha nabytá mýty, tradicemi a rituály amerických Indiánů, která zároveň slouží jako zamyšlení nad naší vlastní civilizací. Toto velmi zajímavé čtivo doporučuji všem, kteří se zajímají o Indiány a zároveň si kladou otázku, kam spěje naše náš svět.)